Переклад Володимира Шелеста

1

Він їхав так швидко, як тільки дозволяла машина. Автомобіль, на шинах якого ще трималося багно європейських доріг, скреготав і торохтів так, що цього задушливого липневого дня його можна було почути ще перше, ніж він виринав із хмари куряви.

Бруно Плат, колишній єфрейтор, дешево купив старенького "форда" на чорному ринку. У ті часи, коли що димілися руїни, купівля заїждженої машини була річчю досить дивною. Хто пережив війну і зазнав злигоднів перших повоєнних місяців, той думав про важливіше — хліб, масло або тютюн, єдину тверду і завжди дійсну валюту. Розподілені по картках калорії гнали і молодих, і старих на чорний ринок, примушували міняти одне на друге, друге на третє, і так без кінця. Час відчаю і надій, час наживи й спекуляції, кінець і новий початок.

Бруно недовго затримався у своєму рідному місті — Гамбурзі. Його батьків евакуювали на село, а від перукарні, де він склав іспит на помічника майстра, лишилася тільки купа цегли. Миршавий перукар довго не роздумував. П'ять років тому війна заскочила його зненацька, як стихійне лихо; до мирного життя він підготувався, здається, значно краще.

Тепер йому було двадцять сім. Він небагато встиг узяти від життя. Бідні батьки, така-сяка шкільна освіта, якої вистачило лише на фах перукаря, марні сподівання на краще майбутнє. Потім він змушений був поміняти халат перукаря на військовий мундир, ножиці — па гвинтівку. Довгі роки сліпої покори збудили в нього інстинкт до виживання.

Він вижив і тепер, у цю нульову годину, відчув свій великий шанс. Те, про що він досі і мріяти не наважувався, було тепер поруч, тільки рукою сягнути. За кілька тижнів у центрі Гамбурга відкриється перукарський салон. Багато скла, мармуру й дзеркал, кілька гарненьких перукарок, двоє-троє учнів, а при вході — великими нікельованими літерами, щоб бачили всі перехожі:

"ДАМСЬКИЙ І ЧОЛОВІЧИЙ ПЕРУКАР БРУНО ПЛАТ".

Втілення своїх сподівань Бруно завдячував випадкові. Кілька тижнів тому, коли війна вже наближалася до кінця, він разом із залишками своєї частини тікав від американських наступаючих військ. Виснажені війною солдати брели мальовничим Шварцвальдом. У якомусь селі за Шенау стали на перепочинок. Бруно Плат зарийся в копицю сіна й заснув. Прокинувшись уночі, він побачив, що залишився сам. Його частина і нечисленні селяни повтікали. Натрапивши на покинуті карабіни та каски, Бруно вирішив, що село зненацька захопили американці.

Та як він не шукав ворожих солдатів, скільки не гукав їх, щоб добровільно здатися в полон, але, крім одного собаки та кількох корів і волів, не знайшов жодної живої душі. Натомість Бруно побачив напнуті брезентом дві вантажні машини, яких раніше не було. Сподіваючися знайти щось попоїсти, він відхилив брезент і заліз у кузов. Подив і захоплення відбилися на обличчі Бруно, коли при світлі кишенькового ліхтарика він побачив вантаж. Машина була набита продуктами. Він розірвав кілька пачок. Хтозна-коли доводилось йому бачити такі делікатеси. "У бляшанках були рідкісні спеції — чорний та червоний перець, кориця, гвоздика й ваніль, десяток мішків какао й кави в зернах, в одних ящиках був шоколад, в інших консерви — сардинки в олії й тунець. Бруно знайшов також тютюн, сигари й сигарети. У двох великих ящиках з написами: "Обережно! Не кидати!" було кілька десятків пляшок коньяку. Обстеживши другу машину, він виявив новісінькі черевики, кілька сувоїв тканини, радіоприймачі, запальнички, сорочки й

штани, а на додачу — цілу гору шкарпеток. Певно, вантаж цих машин призначався для старших офіцерів.

Спершу йому й на думку не спало, що все це казкове багатство може належати йому, та пробувши в селі ще годину й обміркувавши, що за кілька днів війні кінець, він вирішив надійно приховати несподіваний скарб.

Виїхати на одній з машин здалося йому дуже ризикованим. У повітці Бруно знайшов велику хуру для сіна, а у хліві — забутого вола, якого, добряче намучившись, таки запріг. Страх, що можуть повернутися його частина або водії грузовиків, підганяв його. Тієї ночі Бруно вперше в житті працював завзято. Навантажив на хуру з верхом, навіть не уявляючи собі, скільки коштуватимуть ці товари за кілька днів.

Упоравшись, він поміняв мундир на старий костюм, який відшукав у селянській хаті, наостанку набив рюкзак куривом і гейкнув на вола.

Місцевість була незнайома, тому Бруно подався першою-ліпшою дорогою і на світанку прибув до села Гінтергайсберга, що складалося лише з двох дворів. Війна мало позначилась на житті його мешканців. Коли-не-коли пролітали літаки, та минулої ночі десь неподалік довго стріляли. Щоправда, відсутність синів і чоловіків нагадувала жителям Гінтергайсберга, в які часи вони живуть. На господарстві поралися самі жінки.

Того ранку Бруно щастило. Прості чесні люди зраділи гостинцям і пообіцяли заховати воза до кінця війни. Та й він ладен був залишитися тут, хоча б заради власної безпеки. Але почувши увечері по радіо про капітуляцію, Бруно, звичайно, заквапився. Треба було негайно роздобути машину, щоб переправити здобич у безпечне місце.

Тепер Бруно впевнився в необхідності свого повернення до Гінтергайсберга. Побувавши на чорному ринку в Гамбурзі, він збагнув

справжню цінність дефіцитних товарів і вже почувався заможним чоловіком.

А що, як селяни скажуть йому, ніби схованку викрито, а товари конфісковано? Що ближче до мети, то більше його непокоїла ця думка. Обливаючись потом, він не давав відпочинку ні собі, ні машині. Дорогою траплялися біженці, що поверталися в рідні краї. Дехто махав йому, щоб підвіз, але Бруно мчав, немов шалений, далі. Великий поворот у його житті був так близько, що можна дотягтися до нього.

Надвечір Бруно без пригод доїхав до відног Шварцвальду. Духота передвіщала зміну погоди. На південному заході небо потемніло, вітер здіймав на дорозі куряву. У правих дверцятах було пошкоджене вікно: на найменшій вибоїні шибка западала. Бруно не зважав на це. Аби лиш далі, далі. Сімдесят, щонайбільше вісімдесят кілометрів залишалося до Гінтергайсберга. Вже всоте перелічував він своє багатство, яке щохвилини наближало його до здійснення мрії про власний салон-перукарню. Він навіть не підозрював, яку згубну роль відіграє незабаром несправне вікно.

На перехресті Бруно звернув на дорогу, яка вела через пагорби і густий ліс, щоб трохи скоротити шлях. За півгодини він пошкодував про це. Машина насилу долала підйоми, кілька разів навіть глухла.

Стемніло. Десь далеко гуркотів грім. Бруно ввімкнув фари і мчав з гори, щоб надолужити згаяний час. Місцевість була навкруги безлюдна. Ніде ні вогника. Обабіч дороги густий мішаний ліс. Усе частіше яскраві спалахи блискавок розтинали темряву, за гримінням грому не чути було навіть гуркоту мотора. Потім налетіла злива, почала хльостати у відкрите вікно. Бруно притишив хід, притиснув правою рукою шибку. Дощ періщив по даху машини, немов перед потопом. Потоки води перетворили лісову дорогу в бурхливу річку. Кінець кінцем Бруно довелося їхати повільно, бо двірники машини не встигали протирати вітрове скло.

Метрів за півтораста перед ним в дорогу вп'явся блакитно-білий вогняний спис, на мить засліпивши Бруно. Страшений удар грому різонув по барабанних перетинках. Гострий язичок полум'я затанцював попереду і зник. З тріском упало на дорогу дерево.

— Цього ще бракувало! — застогнав Бруно і зупинився. Дерево було нетовсте, але його розлоге гілля загородило дорогу. Він вирішив перечекати зливу, а потім прибрати перешкоду.

Вимкнувши фари й заглушивши мотор, Бруно запалив сигарету і при тьмяному внутрішньому освітленні спробував знайти на карті село. Гінтергайсберг не був нанесений на карту, але, за його підрахунками, до села лишалося кілька кілометрів.

"Ще сьогодні перевантажу все добро й поїду назад", — вирішив Бруно. Він розраховував на триста-чотириста тисяч марок прибутку.

Хилилося вже до півночі, а гроза бушувала з не меншою силою. Раз по раз спалахували блискавки, на мить освітлюючи похмуру місцевість. Вимушена затримка перед близькою метою подорожі дратувала його. Хоча Бруно й не був запеклим курцем, тепер безперестану курив. У машині стало нічим дихати від диму, і йому довелося опустити скло. Дощ почав хлюпати досередини.

Раптом Бруно сторопів. На якусь мить йому здалося, що по правий бік дороги, поміж деревами, рухаються два мерехтливі вогники. Він почав пильно вдивлятися в те місце, та потім вирішив, що йому здалося. Мабуть, то світлячки. За хвилину вогники знову з'явились. Чітко виднілися дві блискучі точки — очі без тулуба. За кілька метрів від нього зачаївся звір.

"Певно, лисиця або дикий кабан",— подумав Бруно й натиснув кілька разів на сигнал. Різкий звук гучно пролунав у нічному лісі, але дивні фосфоричні вогники лишилися. Помалу Бруно збагнув, що його

становище незавидне. Та ще й шибка, яка раз у раз западала, була з того ж боку. Бруно почав шукати у шухлядці свою бритву. В ту хвилину вогники наблизились до нього, зупинившись десь за метр від опущеної шибки. Він боявся й поворухнутись, марно силкуючись роздивитися звіра.

Раптом ударив грім і сяйнула блискавка. На секунду освітилися таємничі контури лісу. У тремтливому світлі блискавки Бруно побачив істоту, яка немов вийшла із світу казок. Звір був завбільшки з вівчарку, але такої химерної форми й забарвлення, яких він досі ніколи не бачив.

Бруно відчув, як у нього на лобі виступив піт. Негода, темрява та усвідомлення своєї самотності призвели до того, що його пойняв жах. Забувши про опущене скло, він, не в силі відвести погляду від моторошних очей, гарячково порпався у шухлядці. Блискавка знов освітила все довкола. Йому впала на думку якась нісенітниця: цей звір схожий на величезного коника-стрибунця. Бруно начебто помітив вісім чи десять волохатих ніг, укритий яскраво-червоною лускою тулуб, а на ньому маленьку шпичасту голову з чорними ніздрями та блискучими очима.

Та де ж та клята бритва? Бруно хотів підняти шибку, аж тут сталось таке, що він заціпенів. Тварюка поклала свої тоненькі ноги на нижній край вікна. Ручка крутнулася, і шибка запала глибоко в дверцята. Мимоволі Бруно притиснувся до спинки сидіння і підняв, захищаючись, руки. Відчайдушний крик "Рятуйте!" зірвався з його уст, коли чудовисько почало пролазити у вікно. Кабіну заповнив сморід.

Опір був безсилий і запізнілий. Чудовисько зашипіло і вдарило Бруно по руці. Гострі кігті болюче вп'ялися в груди. Вже напівнепритомний, Бруно відчув пекучий біль на шиї і втратив свідомість.

Прокинувся він у якомусь дивному стані, не розуміючи, спить він чи марить. На шию і плечовий суглоб була накладена марлева пов'язка. Правий зап'ясток теж хтось дбайливо забинтував. Бруно подумав, що він лежить у госпіталі.

Підвестися йому не вдалося. Перебинтоване плече боліло; він ще ніколи не відчував такої млявості. Насилу повернувши голову, він здивовано побачив, що лежить у невеличкому залі. На стінах висіли великі, написані олійними фарбами картини із зображеннями гладких голих жінок та янголят. Бруно подумав, що марить, побачивши серед картин чималий портрет Гітлера в золотій рамці. Він заплющив очі, подумавши: "Треба прочуматися; певно, я ще під дією наркозу". Бруно не раз лежав у госпіталях і знав, що після операції люди не тільки верзуть бозна-що, а й плутають дійсність із спогадами. Як не дивно, він пам'ятав усе до дрібниць, навіть те, що кликав на допомогу. "Отже, я при повному розумі, — промайнула в нього думка,— і це не галюцинації. А отой ідол па стіні, написаний олією, справді Адольф".

Після деяких зусиль йому вдалося підняти голову. Він побачив велике вікно. Надворі світило сонце, виднілися верхівки дерев. Навпроти вікна були великі білі двійчасті двері. Над ними висіла невеличка підфарбована фотографія. Коли Бруно розгледів зображення па знімку, йому стало моторошно — то було чудовисько, яке напало на нього в машині.

Тварюка витріщилась на нього, наче хотіла зіскочити із стіни. З жахом дивився Бруно на блискучі очі, лускатий панцир і гостру морду. З бридкого тулуба стирчали шість волохатих ніг.

Бруно відкинувся на подушку, пересилюючи нудоту. Руки й ноги боліли, його лихоманило. Здавалося, що цю жахливу істоту він уже колись стрічав, та коли і де, він пригадати не міг. "Куди я попав? — замислився він.— Хто почув мій крик? Тільки коли це було? Вчора? Хто перев'язав мене?" Напружені марні роздуми втомили його.

Він трохи задрімав, та враз його розбудили кроки в коридорі. Бруно прикипів очима до дверей.

Увійшло двоє чоловіків у білих халатах.

Попереду дріботів низенький чоловічок аскетичного вигляду. Важко було визначити його вік, бо, незважаючи на сиву розпатлану чуприну, він справляв враження енергійної людини. Товсті скельця окулярів дуже збільшували його очі. Сумлінному перукареві, який, моргаючи, дивився на гостей, впало у вічі, що чоловічок погано поголений.

За високим рипів чобітьми чолов'яга, який не тільки зовнішністю здавався цілковитою протилежністю першого. Велетенська постать мала невиразне, брезкле обличчя. Його розхитана хода та довгі руки нагадали Бруно горилу. Заспокоювало те, що велетень не підійшов ближче, а з байдужим поглядом зупинився трохи віддалік.

Невисокий чоловік підійшов до ліжка, нахилився до Бруно і помацав його пульс.

— Так-так, цього й слід було чекати, ще є невелика температура,— пробурмотів він.— Нічого страшного, головне, що циркулює кров...— Потім додав голосніше: — Вам пощастило, пане Плат, чи як вас там. Дуже пощастило. Якби мого помічника, оцього важкоатлета не було поблизу, Вампус висмоктав би вас, як лимон.— Хихикнувши, він повторив: — Як лимон, до решти. Вампус зробив роботу добре, як я й передбачав...

— Він був уже вичавлений, як лимон, пане професоре. А Вампус відреагував, наче електричний дзвоник, коли я послав потрібний імпульс,— писклявим голосом зауважив велетень.

— Поясніть мені, будь ласка, де я і що зі мною сталося? — запитав Бруно кволим голосом.— Крім того, я хочу подякувати за допомогу.

— Пусте, яка там допомога,— перебив його невисокий.— Це ви допомогли мені, а що було потім, ви вже чули. Вампус вчепився вам у горло, а Карамаллум, санітар і доглядач наших любих звірят, устиг в останню мить покликати його назад. Але досить про це. Вам, мабуть, цікаво, хто перед вами? Мене звуть Пулекс, професор фон Пулекс. Наука, до речі, ніколи не забуде цього імені. Та про це згодом, а зараз я хочу поставити вас на ноги. Про що б ви хотіли ще довідатись? Де ви? Плат, Плат... Ви справжній хитрун. Учора ми змушені були зробити вам переливання крові. Дорога процедура, мій любий, бо справжня кров у наш час дефіцит. Сподіваюся, що наша жертва окупиться. Що ви хочете ще знати?

"Чого це я, на його думку, справжній хитрун? — міркував Бруно.— І чому він зі мною такий чемний? Може, професор мене з кимось поплутав?"

Бруно вирішив бути обережним і ще раз подякував за допомогу, довідавшись, що після нападу на нього минуло два дні.

Професор фон Пулекс уже закінчував свій візит.

— Я поставлю вас на ноги,— запевнив він і додав пишномовно: — Це буде нам усім на користь, бо відбувається щось велике, та станеться іще величніше. Відкрито новий шлях... Карамаллум зараз принесе вам наваристого супу. За кілька днів я все вирішу.

— Я хотів би повернутися на своїй машині додому, як тільки почуватимусь краще,— закинув нерішуче Бруно.— Мене міг би лікувати мій домашній лікар.

— Ваш домашній лікар? — украй здивовано перепитав професор.— Чи правильно я зрозумів, що ви хочете лікуватися далі у домашнього лікаря?

Приголомшено, наче пацієнт зажадав чогось непристойного, професор подивився на санітара.

— Я скручу йому в'язи,— заверещав той.— Він хоче додому, щоб дядечко лікар прописав йому мікстуру від кашлю. Блощиця нещасна, паскудник... Ще один звук — і я вкину тебе у клітку до Титуса!

— Замовкни, Карамаллуме, — наказав професор,— я не люблю таких виразів. Ще слово — і я дам тобі три доби суворого арешту!

Карамаллум зіщулився, як під ударами. Фон Пулекс підбадьорливо кивнув Бруно:

— Не бійтеся, Плат. Вам тут буде добре, тож обійдемося без домашнього лікаря.

У супроводі санітара він задріботів до виходу. Клацнув дверний замок.

"Або вони обоє схибнулися, або у мене не всі дома,— думав Бруно.— Але ж я — Бруно Плат, колишній єфрейтор, перукар за фахом. Я їхав до Гінтергайсберга. Боже! Куди ж це я попав?"

Він прислухався до кроків, що віддалялися коридором. Професор щось наказував. Незвична мова пана Пулекса і лайка санітара налякали його: йому стало страшно у цьому таємничому будинку. Він ніколи не був героєм, та й не хотів ним бути. Тепер же не міг навіть сховатися і був у руках своїх зловісних хазяїв.

Бруно намагався боротися зі сном, боячися, що Карамаллум повернеться і здійснить свої погрози. Проте воля його незабаром ослабла, очі закрились, і він заснув.

Коли Бруно прокинувся вдруге, у залі горіло світло. Вікна були затемнені чорними шторами. Пахощі супної приправи лоскотали ніздрі. Поруч із ліжком, на стільці, стояла миска супу, а біля неї тарілка з білим хлібом. Були тут і інші речі, необхідні хворому: нічний горщик, миска з водою, рушник і мило.

Сон підкріпив його, біль у плечі став терпиміший. Жадібно накинувся Бруно на суп і хліб. Перепочивши, він наважився зробити кілька кроків по кімнаті. Коліна ще трусилися, але з досвіду йому було відомо, яке важливе в таких випадках фізичне навантаження. Бруно вирішив якомога швидше втекти із цього моторошного притулку.

У ногах ліжка він знайшов свій одяг. Крім документів, усе було на місці — люстерко, складаний ніж, шматок дроту, запальничка, сигарети і навіть карточки на продукти. Глянувши у дзеркальце, Бруно був прикро вражений своїм неголеним обличчям. З товстою марлевою пов'язкою на шиї він був схожий на привида. Плат тихенько підкрався до дверей. Замкнені, як він і гадав. Раптом Бруно насторожився. Наближалися кроки. Він підбіг до ліжка і тільки встиг лягти, як згасло світло.

Від страху, що хтось потемки зайде до кімнати, йому перехопило подих. Проте за дверима було тихо. Кроки віддалилися, за вікном шуміли дерева. Зморений першою прогулянкою по кімнаті, Бруно невдовзі заснув.

Ще двічі він прокидався, і щоразу на стільці були хліб і суп. Бруно зміцнів уже настільки, що міг годинами без утоми походжати по кімнаті.

Одного разу, вже повечерявши, він обережно розмотав зап'ясток і зняв пов'язку з шиї. Рани зарубцювалися. Бруно вдягнувся, твердо вирішивши залишити цей жахливий дім. Думка про втечу давно засіла у нього в голові. Тепер настав слушний момент, бо його, очевидно, досі

вважали лежачим хворим. У найгіршому разі йому доведеться добиратися до Гінтергайсберга пішки.

Не встиг Бруно зашнурувати черевики, як знову погасло світло. Запальничка була під рукою. За ці дні його почуття впевненості і власної гідності зміцніло. Нехай цей химерний професор думає й робить, що хоче. Зрештою, війна скінчилася, і ніхто не має права затримувати його тут.

Минуло чверть години. В усьому будинку панувала мертва тиша. Бруно розкрив складений ніж. Цей практичний інструмент, крім двох лез, мав ще дві корисні речі: ножиці для нігтів та викрутку. Намагаючись не стукати, Бруно взявся до роботи: легко зняв кришку замка і спробував відтягнути заскочку. Недосвідчений у таких справах, він не помітив, що з другого боку стирчав ключ. Він з брязкотом упав додолу.

Бруно злякано прислухався. Тихо. Певно, професор і його санітар спали. Бруно вирішив спробувати ще раз: зігнувши викрутку, зробив з неї відмикачку й невміло почав длубатися нею в замку, поки йому не допоміг випадок. Язичок клацнув, і двері нечутно розчинилися. Бруно почекав. Навколо глибока тиша, жодного проблиску світла.

Та все одно він не наважувався присвітити запальничкою і обережно ступав крок за кроком, простягнувши руки вперед, наче сліпий. Через кілька кроків його руки до чогось торкнулися. Він відчув під пальцями тканину і трохи не знепритомнів, коли зрозумів, що перед ним тіло людини. Затремтівши, Бруно відскочив назад і заникуючись прошепотів слова пробачення. Жодної відповіді. Його візаві не ворушився. Нарешті Бруно зважився клацнути запальничкою. У мерехтливому світлі він розпізнав манекен.

Втікач стояв у великому вестибюлі, де було кілька дверей і сходи, що вели вниз. Короткого погляду йому вистачило. Погасивши запальничку, він почекав трохи, поки очі звикнуть до темряви. Тоді

почав обережно помацки просуватися до сходів. Дійшовши до першої сходинки, він помітив унизу тонку смугу світла. Бруно нечутно підійшов до поруччя сходів і зазирнув донизу. У напівтемряві вгадувався великий зал. Його стіни, скільки сягало око, були заставлені книжковими полицями. Біля останньої сходинки Бруно помітив обклеєні шпалерою двері. Невже вони ведуть на волю? Бруно нерішуче стояв на місці. Шелестіння і сухе покашлювання переконали його, що непомітно втекти не вдасться. Десь у кутку залу певно працював професор.

Від цього відкриття Бруно впав у відчай. Що він тепер скаже професорові? Адже повернутися назад і полагодити замок він не зуміє. А двері в стіні? А чи видно їх професорові зі свого місця, та й чи відімкнуті вони взагалі?

Поки Бруно розмірковував, шукаючи виходу з такої халепи, десь грюкнули двері. Невдовзі почувся голос. Його не можна було не впізнати — тільки санітар Карамаллум мав такий фальцет. Кілька секунд панувала тиша. А потім, зовсім несподівано усі кімнати облетів несамовитий крик. Він явно долинав від обклеєних шпалерою дверей. Через кілька секунд розпачливий крик повторився, перейшовши у хрипіння, і, зрештою, змовк. Натомість знову почувся писклявий голос Карамаллума. Той співав якусь пісню.

Від жаху Бруно мало не зомлів. Професор мав чути несамовиті крики. Чому ж він не реагував? Що сталося за дверима? Почулася важка хода санітара. Двері в стіні відчинилися. Бруно побачив заплямований халат Карамаллума. Цьому Самсонові довелось пригнутися, щоб пройти у двері. Він ніс емальоване відро, вщерть наповнене темною рідиною. Важким духом повіяло від нього, запахом, який Бруно добре знав. Кров. Цей нелюд, видно, когось убив.

Карамаллум поставив відро біля дверей, щоб замкнути їх. Із кутка долинув голос професора:

— Я передумав, Карамаллуме. Напій тільки Титуса і Вампуса. Рохуса сьогодні не годувати, принаймні не цим ерзацом.

— Але Рохус уже кілька днів живе на самих консервах, пане професоре,— зауважив Карамаллум. — Ви знаєте, як я люблю Рохуса. Він завжди такий вдячний, коли йому дають свіжу кров.

— Ти що, глухий? — почулося з кутка. — Спустити з тебе шкуру чи знову зробити укол?

Карамаллум знітився, його брезкле обличчя перекосилося зі страху. Він пробелькотів, що зробить усе, чого вимагає від нього пан професор.

— Рохус одержить сьогодні те, про що мріє змалку,— по-діловому пояснив фон Пулекс— Надто довго не давали ми йому справжнього нектару, але скоро вже буде інакше. Сьогодні він нап'ється з нашого гостя. Навіщо ж було його виходжувати? — Почувся істеричний сміх. — Дитятко біля материнської груді, ха-ха-ха... А цей Плат — битий жак, хитріший, ніж ми думали. Півгодини тому йому вдалося зламати замок. Хотів вислизнути від нас. Нерозумно з його боку, чи не так?

— Дуже нерозумно,— ошкірився здоровань.

— А тепер цей нікчема стоїть угорі біля сходів і не знає, що робити далі. Увімкни світло, Карамаллуме, і подивись на нього. Він тремтить, як осиковий лист.

Карамаллум потягся до стіни. Яскраве світло спалахнуло під стелею й засліпило Бруно. Санітар фальцетом наказав йому зійти вниз, а то він сам підніметься до нього.

Сходи попливли у Бруно перед очима. Відпустивши поруччя, він звалився вниз. Непритомність позбавила його відчуття болю.

Карамаллум злякано відскочив убік. Падаючи, Бруно вдарився об відро, розливши кров на паркет.

3

Непритомність тривала недовго. Бруно вернувся до тями в шкіряному кріслі й побачив перед собою товсті скельця професорових окулярів.

— Нарешті, нарешті, мій друже, — почув він.— Гарні ви коники викидаєте, пане Плат. А ще солдат! Ні з того ні з сього непритомніє. Подивіться на це свинство. Ви розлили принаймні вісім літрів крові!

Фон Пулекс відступив назад, зіперся на письмовий стіл і втупився в Бруно. Той ще не зовсім отямився. Він помітив, що Карамаллум стоїть навколішках у напівтемному залі і витирає підлогу. "Чи не сниться це мені? — майнула у Бруно думка.— Може, я досі в Сталінграді?" Обернувшись до професора, він зробив відкриття, яке остаточно приголомшило його. Під халатом у фон Пулекса Бруно побачив чорний мундир. На комірі зблиснули два срібні черепи.

Бруно згадав про портрет. Тепер йому все ставало зрозуміле. У цьому будинку отаборилися фанатики, які продовжували війну на свій страх і риск. Схованка, певне, добре замаскована, інакше б її давно вже виявили. Але що роблять тут ці люди?

Карамаллум уже витер підлогу насухо.

— Готово! — доповів він.— Що робити далі, пане професоре? Я залюбки випустив би юшку з цього собаки.

Бруно знову відчув, що коліна перестали його слухатись і почали тремтіти. Згадав про передсмертні крики.

— Пане професоре, — сказав він, заїкаючись,— мене двічі поранено, я нагороджений залізним хрестом... Я завжди виконував свій обов'язок... Я був на всіх фронтах...

— Голосніше,— перебив його Пулекс,— я не розумію жодного слова з вашого белькотіння. Любий Плат, візьміть себе в руки. Німець, блакитні очі, блондин — і раптом такий жалюгідний вигляд! То що ви говорили про хрест?

Бруно повторив.

— Я зважу на це,— мовив професор.— А чому ви дослужилися тільки до єфрейтора?

Бруно винувато здвигнув плечима:

— Я тримався до останнього, слово честі. Коли ж прорвалися американці, а Іван захопив Берлін...

Він замовк. Карамаллум підійшов до нього і став, широко розставивши ноги.

— Хто захопив Берлін і що зробили американці? — запитав він погрозливо.

Бідний перукар зібрав усю свою мужність, згадавши про Гінтергайсберг і свої надії.

— Хіба ви не знаєте, що війна скінчилася три тижні тому? Ми програли, Гітлер, я хотів сказати фюрер, наклав на себе руки й звелів спалити себе в ковдрі чи килимі. Кульгавий, тобто Геббельс, випив отруту. Гіммлера теж немає, а Герінга вони посадили...

Він не доказав, хоча його розповідь була не позбавлена драматизму. Карамаллум зацідив йому в обличчя. Бруно скрикнув, з носа потекла кров.

— Щоб я цього більше не бачив,— дорікнув санітарові професор.— Я не зношу жорстокості. А тепер у нього тече кров — шкода кожної краплі.

Схрестивши руки, фон Пулекс стояв перед приголомшеним Бруно Платом. Для вкрай заляканого мрійника війна почалася знову. Йому здалося, що він потрапив у пекло. Професорів помічник вибачився за свій вчинок:

— Я не міг стриматись, коли ця погань таке патякала про фюрера.

— Розумію, Карамаллуме, але крові треба уникати. Ощадливість — найвища заповідь. Отже, як ви сказали, Плат? Обраний провидінням фюрер помер? У ковдрі чи килимі?.. Так, так, так... Дивовижне твердження. Мені подобаються такі інтелектуальні жарти. Чи, може, я вас недооцінював? Часом відстань між недоумством та інтелігентністю дуже мізерна. Та й жартун ви! Можливо, і я не обергрупенфюрер, а єфрейтор, як і ви? Ха-ха-ха... Отже, по-вашому, американці прорвалися. Дивно лише, що ми досі не бачили цих жувальників гумки! А може, вони заховалися тут? Подивись-но під столом, Карамаллуме...

Той притьмом зазирнув під стіл і з ідіотською усмішкою відрапортував:

— Присутності ворога не виявлено!

Бруно витер кров на губах. З жахом він нарешті упевнився, що потрапив у лабети двох божевільних. "Не можна їх дратувати,— спробував він розважити тверезо,— треба з усім погоджуватись".

Помацав язиком зуба — хитається. В ударі Карамаллума була слоняча сила.

Коли в кінці залу грюкнули двері, допит обірвався.

Бруно був знайомий одноманітний тупіт кованих чобіт.

— Що нового, гауптшарфюрере? — запитав Пулекс.— Сподіваюсь, приємні новини?

Дивно вбраний чоловік, карбуючи крок, підійшов до професора. Як Бруно й гадав, на ньому були солдатські чоботи, але разом з тим — синя піжама, а поверх неї невизначеного кольору кітель. Обличчя Бруно не розгледів. Новоприбулий не звернув анінайменшої уваги на в'язня. Віддавши честь, він чітко, голосно доповів:

— Повідомлення з штаб-квартири, обергрупенфюрере. Наказ: вовкові негайно готуватись до стрибка.

Фон Пулекс узяв у нього паперову смужку, підійшов до стола й почав перебирати її поміж пальцями, розшифровуючи вголос:

— Тру... Тра-а-а... вичерпано. Переходимо в наступ... У годину ікс чекаємо гострих кинджалів. Терміново. Одержання підтвердимо усно. Після прочитання знищити...

Пулекс обернувся до посильного;

У яскравому світлі лампи Бруно чітко побачив паперову смужку. Це був обірваний краєчок газети.

— Гауптшарфюрере, передайте: півень заспіває на світанку.

— Півень заспівав на світанку,— повторив посильний і зробив поворот кругом. Карбованим кроком він вийшов із залу. Професор потер руки.

— Ти чув, Карамаллуме: півень заспіває на світанку,— вигукнув він задоволено.— На світанку ми випустимо нашу зграю. Це буде остаточна перемога, тріумф надлюдей! А тепер до діла. Випусти Рохуса у простору вольєру і підготуй кінокамеру. Я хочу зняти все в уповільненому темпі, для науки. Цікаво, як сприйме це фюрер.

Карамаллум відразу підійшов до полиць і зняв звідти кілька книжок.

— Єфрейтор Плат! — мовив урочисто професор.— Бувають у житті ситуації, коли навіть своєю смертю можна дати користь. Дезертирів ставлять до стінки або вішають. Але скажіть самі: яка буде користь для діла, якщо я звелю вас повісити? Не кажучи вже про те, що мене нудить від самої думки про шибеницю.

Захриплим від хвилювання голосом Бруно сказав:

— Слово честі, пане професоре, я не дезертир. Я прямував до Гінтергайсберга. Там у мене заховані трофеї: багацько кави, сигарет, найкращого французького коньяку. До того ж португальські сардинки в олії, шкарпетки, запальнички, взуття й тканини найвищого гатунку. Ви можете взяти все собі...

— Не хвилюйтеся, Плат, — заспокоїв його професор.— Хвилювання псує кров. Окрім того, даю слово, що вас не повісять. Навпаки, ви матиме честь узяти участь у важливому експерименті. З Вампусом ви познайомилися кілька днів тому. Сьогодні вам доведеться познайомитись з Рохусом — вінцем моєї селекції. Але не бійтесь, цього разу ви будете озброєні, Плат. Сподіваюсь, що ви захищатиметесь. У цьому весь сенс експерименту. Домовились?

Спантеличений перукар безсило похитав головою. Лиш при самій думці про гидку тварюку Бруно стало млосно. Проте він зрозумів: йому призначено роль піддослідного кроля. У відчаї він знову спробував довести свою безневинність:

— Повірте мені, пане професоре. Я перукар і можу вам це довести. Якщо бажаєте, голитиму вас двічі на день. Я можу також стригти і, як я вже казав, товари у Гінтергайсбергу будуть ваші. Там багато різних прянощів...

Побачивши, що професор його не слухає, Бруно замовк. "Якби Карамаллума не було поблизу,— майнула в нього думка,— я впорався б із хирлявим професором, у крайньому разі пристукнув би його настільною лампою..."

— У вас кров групи "А",— зауважив професор недбало, гортаючи свій записник.— Хвора печінка. Мабуть, забагато пили? До речі, ви не вивчали свого родоводу?

Бруно догідливо притакнув і запевнив, що його батьки і всі предки були чисто арійського походження.

— Романський тип, у ваших жилах тече південна кров. Ви не вікінг, мій любий, а скоріше Санчо Панса. Але для нашого експерименту це не має значення. Плат, я хочу, щоб ви усвідомили відповідальність, яка лягає на вас. Тому довірю вам одну таємницю...

Професор трохи випростався, взявшись руками в боки.

— Я вчений, доктор хімії та біології, почесний доктор чотирнадцяти університетів. Протягом багатьох років працюю в галузі генетики. Десять років я витратив, щоб розгадати таємницю генетичного коду. Погляньте на цей записник, Плат. Його зміст дорожчий від золота, бо в

цій непоказній книжці міститься ключ до найбільшої таємниці людства, таємниці керованої раси, до життя за моєю волею...

Він розмахував пошарпаним записником перед обличчям Бруно, нервово розгортав деякі сторінки, заповнені формулами й числами, написаними нерозбірливим почерком.

— Ось тут, чорним по білому: я створив штучні віруси Фі-174Х і Фі-176Х, а з нуклеотидів одержав велетенську молекулу, яка керує всіма життєвими процесами. За трьома чарівними літерами криється: "Сезаме, відімкнись!" Ось ці літери — ДНК, тобто дезоксирибонуклеїнова кислота. Хто має цей ключ, той володар життя. Я створю надлюдину. Ви розумієте мене, Плат? Дезоксирибонуклеїнова кислота — ДНК. Ясно?

Бідолаха боявся, що розгніває божевільного своїм запереченням. Тому він із зацікавленим виглядом кивнув і повторив важке слово, назвавши його заради простоти цитриновою кислотою.

— Ви ідіот, фольксгеносе Плат,— промовив гнівно професор,— ви нічого не зрозуміли. Варто мені захотіти — і я перетворю вас у павіана або зроблю карликом. Я надаю життю, як тісту, будь-якої форми, створюю істоти за власним бажанням. Я — божественне провидіння!

Пулекс пошпортався у паперах на письмовому столі, витяг з-під них якусь фотографію і простягнув її Плату.

— Опишіть, що ви бачите на фото.

Досі Бруно не зрозумів жодного слова з маячні професора. Коли ж він роздивився знімок, йому дещо стало зрозуміле. Тепер він знав, чому бридка тварюка здавалася йому такою знайомою. На фото Бруно побачив сірникову коробку, на ній сиділа блоха. Та сама істота, тільки збільшена в тисячу разів, напала на нього в машині.

Коли перукар слухняно відповів, що він бачить, професор фон Пулекс забрав у нього знімок.

— Так, Плат. Це — блоха, маленький стрибунець з усього шістьма парами хромосом. На перший погляд, нікчемна істота, яку бояться й ненавидять усі люди. Скоро її боятимуться ще дужче. Навіть при своїй звичайній величині блоха дивує всіх величезною силою. Вона може переносити вантаж, що в сотню разів перевищує її власну вагу, і стрибати до чотирьох метрів у довжину. На це неспроможний навіть слон.

Упродовж століть штукарі дресирували маленьких розбійників для сміховинних трюків блошиного цирку. Я зробив з них страхітливу зброю. Rhynchoprion penetrans, як називають по-науковому трохи більшу піщану блоху, завдяки моєму гормонові набирає до двадцяти п'яти кілограмів ваги й може стрибати на рівній поверхні на вісімдесят метрів, а при попутному вітрі — навіть до двохсот метрів. Її укус, якщо не подати негайної допомоги,— смертельний. Роговий панцир мого створіння ні проколоти, ні розрубати неможливо, а його очі перевершують найдосконаліші телескопи, бо вночі воно бачить краще за кішку. А найголовніше — це надзвичайна слухняність тварин. Вони піддаються дресируванню, як собаки.

Професор на мить замовк. Увійшовши в екстаз, він гарячково порпався у паперах на столі й говорив сам до себе. Бруно побачив прес-пап'є і подумав, що його можна використати як зброю. Крадькома він спостерігав за Карамаллумом, який, розібравши книжки, звільнив поміж полицями вікно.

— От ви й знаєте мою таємницю, Плат,— провадив професор.— На світанку я відправлю на фронти три перші роти — таємну зброю фюрера, запрограмовану варіацію ФІ-174Х. Рохус, Титус і Вампус очолять зграю. Подумайте лишень: при попутному вітрі — двісті метрів. Легко вирахувати, коли стрибунці-молодці будуть у Парижі або в Москві. Проте це тільки скромний початок.

Фон Пулекс тицьнув під носа переляканому перукареві ще одну фотографію:

— Що це, Плат?

— Мурашка, пане професоре. Божевільний вдоволено посміхнувся.

— Шляхом селекції я вивів її з п'яти тисяч видів мурашок. Це Eciton drepanophorum — відважна, агресивна і дисциплінована мурашка, яка атакує у маршовому порядку. Блоха за вдачею індивідуалістка, а мураха — суспільна істота. Дванадцятеро моїх добірних екземплярів досягли розмірів куниці. За півроку завдяки моїй вакцині росту вони досягнуть сімдесяти-вісімдесяти сантиметрів. Потім мільйони мурашок, керованих на відстані маленькою радіостанцією, вирушать по землі та під землею у бій. Шкода, що демонструвати цих любих звірят ще рано. Своїми щелепами вони можуть перекусити ствол гвинтівки. Але вони поки що трохи недисципліновані. Минулого тижня один з малих пустунів відкусив ногу своєму доглядачеві: чик! — і все, наче бритвою. Наступне покоління буде запрограмоване краще і застосовуватиме щелепи тільки по команді.

Ще трохи — і Бруно, мабуть, помер би від страху. Відчайдушно шукав він слова, що могли б зласкавити професора, але з його уст зірвалося тільки жалюгідне зауваження, що в нього група крові "Б", а не "А". Проте вирощувач бліх навіть не звернув на це уваги. Карамаллум тим часом завершив свої приготування, справді поставивши кінокамеру.

— Ми мусимо тримати кількасот кролів, щоб годувати наших стрибунців,— заявив фон Пулекс.— Ерзац, як і все під час війни. З вами, Плат, я хочу провести перший справжній експеримент. Та перестаньте тремтіти! Ви одержите ножа з найкращої сталі. Бороніться, чоловіче, ви ж були на фронті, навіть заслужили залізного хреста. Доведіть, що ви чоловік.

Жестом він наказав Бруно підвестися. Той важко підвівся з крісла, відчуваючи, що ноги зробились неначе гумові. Хитаючись, він підійшов до вікна і зазирнув крізь нього в обкладене кахлями і поділене залізними гратами приміщення. Йому стало млосно, коли він побачив за гратами панцир велетенської комахи.

— Наш Рохус,— захоплено пояснив професор.— Хіба не красень? З ним вам треба упоратись. Визнаю, завдання нелегке, але, можливо, вам пощастить. Раптом ви йому сподобаєтесь. На підлозі знайдете кинджал. Кров і честь, мій друже! Коли Рохус накинеться на вас, захищайтеся кинджалом — це ваш єдиний шанс, Плат.

— Не хочу,— прошепотів, тремтячи, Бруно.— Будь ласка, пане професоре, мені зле...

Карамаллум ухопив його за комір і як пір'їну підніс до дверей. Бруно дістав штурхана в спину і, спіткнувшись, упав на кам'яну підлогу. Двері за ним зачинилися.

— Візьміть же кинджал, чоловіче! — почувся вигук професора.

Бруно побачив обох за шибкою. Їхні серйозні обличчя виказували глибоку зацікавленість. Бруно взяв кинджал, але не знайшов сили міцно стиснути його. Йому здавалося безглуздим боротися такою зброєю з цим звіром. Чудовисько вже зачуло кров і занепокоєно подерлося гратами вгору.

Знову те саме жахливе шипіння й фосфоричні очі. Він здригнувся від брязкоту грат, які поступово розчинялися.

Бруно відступив у куток. Рохус, як називав професор кляте створіння, протиснувся крізь отвір і стояв на своїх дротяних ногах уже по цей бік. Бридкий сморід заповнив приміщення. Коли грати розійшлися настільки, що шлях став зовсім вільний, велетенська блоха

на мить застигла на місці. Бруно побачив, як вона ледь помітно підібгала свої волохаті ноги. Потім зіщулилась для стрибка. Бруно зблід і притиснувся спиною до стіни, немов миша, що чекає укусу гадюки.

Тварюка стрибнула, як блискавка. Бруно прикрив обличчя руками й відчув, як гострющі кігті вп'ялися йому в ноги. Падаючи, він почув гучні постріли. Світло згасло, у вольєрі загупали ковані черевики. Потім ляснуло ще кілька пострілів. Тварюка, яка досі тримала Бруно в обіймах, сповзла набік.

Все, що було далі, перукар сприймав як у півсні. Спалахнув ліхтарик, промінь світла забігав туди-сюди і спинився на його обличчі. Бруно почув чужу мову, хтось відтягнув від нього убите чудовисько. Він застогнав, бо один кіготь глибоко сидів у стегні. Чиїсь руки підхопили його. Незнайомий голос говорив йому щось заспокійливе.

Світло під стелею знову спалахнуло. Плата перенесли до залу, посадили в шкіряне крісло. Поступово він отямився, ще не вірячи у свій рятунок. Дюжина американських солдатів оточила професора і Карамаллума. Фон Пулекс скаржився, бо в нього злетіли окуляри, коли один із солдатів дав йому ляпаса. Професор перелічував свої титули, вимагав зустрічі з генералом і белькотів щось про Женевську конвенцію.

Санітар змазав рани Бруно йодом. Незважаючи на пекучий біль від такої процедури, той здивовано прислухався до англійських слів, що ними безперестанку сипав санітар. Інші солдати теж без упину ворушили щелепами, проте з їхніх уст не зривалося жодного звуку. Тільки згодом Бруно зрозумів, що вони жували гумку. До нього заговорив офіцер. Бруно повинен ще на кілька днів лишитися в замку, він потрібен як свідок. Окрім того, йому треба зробити укол від правця.

Перукар зрадів, що знайшовся хоч хтось, хто розмовляє німецькою мовою, і з обуренням розповів про божевільні плани професора. Проте з його слів солдати цього спеціалізованого підрозділу не дізналися нічого

нового. Вони вже давно розшукували цього добре їм відомого вченого та його замок смерті.

Через годину після несподіваного порятунку Бруно знову лежав у своєму ліжку. Йому зробили ін'єкцію, і він почував себе після нічних хвилювань справді хворим і нещасним.

Гарний догляд поставив його знову на ноги. Йому дозволили оглянути замок, він побачив підвали, які аж кишіли кроликами. Постачальники крові послужать тепер корисній справі. Бруно дозволили подивитись і на кількох живих велетенських бліх та мурашок, яких саме поміщали у надійні клітки, щоб переправити за океан. Там займуться вивченням дивовижних наслідків професорової селекції експерти.

Попри відразу, яка охопила Бруно при погляді на шиплячих, смердючих істот, він не міг приховати таємного подиву перед їхньою метаморфозою. Це ж незбагненно, це справжнє чудо — зробити з крихітних створінь такі страховиська. Істоти за моєю волею — невже справді божевільний відкрив таємницю творіння?

Проте перукар недовго сушив собі голову можливостями й наслідками таких, на перший погляд, абсурдних експериментів. На його думку, професорові Пулексу доведеться доживати решту життя в психіатричній клініці, якщо його, звичайно, не відправлять на шибеницю. Знайшовши в гаражі свою цілісіньку машину, Бруно відразу згадав про мету своєї багатої на пригоди подорожі. Зрештою, попереду в нього було ще ціле життя.

Був пізній ранок. Ніщо більше не заважало йому продовжити свою подорож. Привітний офіцер, лейтенант, який розмовляв бездоганною німецькою мовою, повернув йому відібрані документи. Бруно одержав чимало провіанту на дорогу. Йому навіть запропонували відвезти його у Гінтергайсберг військовою машиною, але він відмовився із зрозумілих причин.

На свій подив, він дізнався від лейтенанта, що професор досі в замку. Його навідали психіатри, а також кілька колег, щоб докладно познайомитися з його дослідами та визначити, чи справді вирощувач бліх психічно хворий. Думок про помсту у Бруно не виникало, проте, коли він почув цю звістку, у нього засвербіли кулаки.

— Що? — вигукнув він сердито.— З убивцею й ідіотом дискутують про його бліх? Хіба ви забули, що цей негідник хотів мене вбити? Він справді схибнутий, навіть мені, нефахівцеві, видно. І Карамаллум ще тут? Може, ваші солдати беруть у нього уроки боксу?

Лейтенант заспокоїв його. Карамаллум уже у військовій тюрмі. До речі, його справжнє ім'я Вільгельм Шульте, за фахом — санітар. Він працював десять років тому у цьому замку, де раніше була психіатрична лікарня. Професор Пулекс узяв Шульте до себе, коли всіх пацієнтів було відправлено у газові камери.

Що ж до професора, то тут справа дещо складніша. Звичайно, задуманий ним експеримент був би вбивством, але, по-перше, до цього не дійшло, і, крім того, як гадають психіатри, вчений зараз у стані тяжкої душевної депресії.

Бруно був зовсім іншої думки про це, але, зрештою, він не психіатр, а тільки перукар і мав лише одне бажання — якомога швидше накивати звідси п'ятами. Хай їм чорт, тим хромосомам і кислоті, нехай з професором американці панькаються. Війна скінчилася, і йому хотілося нарешті будувати своє майбутнє. Воно лежало, сповнене надій, майже поруч.

Лейтенант провів Бруно до гаража і побажав щасливої дороги. Подякувавши, Бруно зауважив:

— Якби не ваш американський мундир, я мав би вас за свого земляка. Ви розмовляєте без будь-якого акценту.

Хвилину лейтенант вагався. Здавалося, він знітився від зауваження Бруно. Потім відповів трохи грубувато:

— Я і є ваш земляк. Десять років тому мені, єдиному з усієї сім'ї, вдалося втекти з Німеччини. Моїх батьків, сестер і братів — усіх родичів відправили в газові камери Освенціма.

Він залишив Бруно одного поміркувати над його словами. У Бруно було таке відчуття, немов дістав ляпаса. Треба було б побігти за лейтенантом і переконати його в своїй невинності. В усьому винні панове, що сидять тепер на лаві підсудних у Нюрнберзі, й такі, як оцей Пулекс, а Бруно тут ні при чому, зовсім ні при чому. Хіба він сам мало не став жертвою цих убивць?

Розгублений, він стояв якийсь час біля гаража. А що було б, якби професор узяв Бруно своїм особистим перукарем? Хоч він і запевняв себе, що ні в чому не винний, проте страшні слова лейтенанта ятрили йому душу.

Бруно вивів машину з гаража. Хоч і мав поспішати, заходився лагодити несправне вікно. Скінчивши, він завів мотор і повільно поїхав посипаною щебенем доріжкою. Перед центральним порталом замку його зупинив солдат. Бруно мусив зачекати, поки виїде "джип", що стояв з увімкнутим двигуном перед сходами порталу. За кермом він побачив лейтенанта.

Через кілька хвилин розчинилися важкі двері. Вийшло чимало офіцерів та цивільних, серед них — Бруно ледве впізнав його — професор. На ньому був темний костюм, у правій руці чемодан. Він жваво розмовляв з двома добродіями в цивільному. Один з офіцерів відчинив дверцята "джипа", професор і двоє в цивільному сіли в машину.

Лейтенантові довелося проїжджати повз Бруно. Так зустрілися востаннє професор і його піддослідний кролик. Пулекс і взнаки не дав, що впізнав свою жертву.

Бруно знову охопив жах, коли він зазирнув у товсті скельця окулярів. Куди вони його повезуть? У Нюрнберг чи до його колег за океан?

"Істоти за моєю волею..." Бруно здригнувся, наче струшуючи тягар минулого. "Більше я не дозволю запрягти себе до такого воза,— подумав він.— Божественне провидіння, панування над світом — це не для мене. Я житиму скромно. За три-чотири тижні, якщо все буде гаразд, матиму свій салон. Оце й стане моїм світом". Багато скла, мармуру, полірованні дзеркала. Кілька гарненьких перукарок, два-три учні, а при вході вивіска нікельованими літерами:

"Дамський і чоловічий перукар БРУНО ПЛАТ".